

KADÁR JUDIT

Kossuth-cikkek két brit hetilapban

Az emigrációs iratait Torinóban sajtó alá rendező agg Kossuth összegezte, hogy miben látta a forradalom leverése után nyugatra menekült magyar emigránsok, köztük elsősorban saját maga feladatait. Legfőbb célul azt tűzte ki, hogy „egyengetni kell az utat a nemzet független állami létének visszaszerzése felé”, s úgy vélte, hogy a forradalom újjáélesztésére fell kell használni az európai politikai helyzet szerinte előbb-utóbb szükségszerűen elérkező alkalmas pillanatát, „mely vagy egy általános európai rázkódtatás, vagy egyes függő európai kérdések felmerülésénél oly kombinációk lehetőségére mutatott, melyek az érdektalálkozás alapján nemzetünknek a felszabadítás munkáját megkönnyíthetik.”¹

E cél érdekében kezdte meg kapcsolatai kiépítését, még Küthaiában, a nemzetközi emigráció egyes tagjaival, s miután 1852 júliusában letelepedett Londonban, a függetlenséghez vezető forradalom kirobbanásának elősegítése határozta meg politikai tevékenységét.²

Készült az alkalmas pillanatra. Elsősorban egy orosz–török háború bekövetkezésében reménykedett, mert meg volt győződve arról, hogy az 1849-ben nyújtott orosz katonai segítségért cserébe Ausztria majd Oroszország oldalán avatkozik be, s ekkor a cél, a magyar függetlenség, a szintén Habsburg-ellenes olasz és/vagy lengyel forradalom egyidejű kirobbantásával biztosan kivívható. 1853-ban valóban kitört a krími háború, de Ausztria a semlegességet választotta. Kossuth, aki továbbra is azt hitte, hogy végül Ferenc József mégis a cár mellé áll, először Törökországnak ajánlotta fel szolgálatait, de eredménytelenül,³ majd amikor Anglia és Franciaország Ausztriával 1854 decemberében szövetségi szerződést kötött, újságíróként lépett színre, hogy a sajtón keresztül, az angol közvélemény támogatását megnyerve bírja rá a külügyminisztériumot valódi érdekei felismerésére, osztrákbarát politikája megváltoztatására. Egy szerződés keretében 1855 januárjától az év áprilisáig nyolc terjedelmes cikket írt a nagy példányszámban megjelenő hetilap, a *Sunday Times* számára, majd a radikálisabbnak tartott *Atlas*nak dolgozott. E hetilapnak 1855 áprilisától az év

¹ KOSSUTH Lajos: *Irataim az emigrációból*. I. Bp. 1880. X, XI.

² VAS Zoltán: *Kossuth Lajos élete*. Bp. 1973. I. 637–792.

³ VAS: *i. m.* I. 751–753.

decemberéig ötvennyolc, többségében a krími háborúval kapcsolatos nézeteit kifejtő cikket küldött.

Ezeket az írásait adta közre 1990-ben, néhány más cikke, cikkvázlata, olvasói levelek, szerkesztőségi kommentárok kíséretében *Kossuth as an English Journalist* címmel az Akadémiai Kiadónál H. Haraszti Éva.⁴

*

1855-ben Kossuth már nem örvendett osztatlan népszerűségnek Angliában. A magyar emigráció néhány tagja őt hibáztatta a szabadságharc bukásáért, s véleményének az angol, illetve az amerikai sajtóban is hangot adott. Az 1853 februárjában pár óra alatt levert milánói felkelés idején a szervező Mazzini (állítólag Kossuth engedélye nélkül) közreadta egy kiáltványát. A kiáltvány kibocsátása miatt, melyben az osztrák sereg magyar katonáit utasította, csatlakozzanak a felkelőkhöz, az angol lapok kalandorsággal vádolták.⁵ A milánói felkelést követően Anglia számára külpolitikai bonyodalmakkal járó botrányba keveredett. Azzal vádolták, hogy az angol törvényeket megszegve fegyvereket gyártat egy Ausztria elleni forradalomhoz. A vádat később elejtették.⁶

Előadói népszerűsége azonban a *Times*ban is közzétett kiáltvány (369.) és a „rakétaágyú-ügy” következtében sem csökkent, sőt 1854-es előadói körútja, melynek során a krími háborúval kapcsolatos nézeteit fejtette ki, állítólag tovább növelte népszerűségét.⁷ Szónokként elért sikereiben bízva joggal remélhette, hogy szóban már lelkes fogadtatásra talált érvelése írásban sem lesz hatástalan.

Kossuth újságírói tevékenysége mégis kudarcnak bizonyult: a kormányt nem sikerült rábírnia sem az Ausztriával kötött szövetség felbontására, sem az Oroszországgal szembeni keményebb fellépésre, a szerinte egyedül igazi győzelemhez vezető lengyel hadjárat megindítására, s hamarosan tapasztalnia kellett, hogy a *Sunday Times* és az *Atlas* olvasóközönsége, néhány lelkes hívét leszámítva, elutasítja írásait.

Ez az elutasító magatartás tovább növelte — a cikkek tanúsága szerint 1855 elején már kétségkívül meglévő — elégedetlenségét és csalódottságát az angol politikai és társadalmi viszonyokat illetően, s hozzájárulhatott ahhoz, hogy Kossuth a Magyarország jövője szempontjából már korábban elvetett szocializmus, illetve kommunizmus mellett most a kapitalizmust is elfogadhatatlannak találva, egy harmadik utat keressen hazája felvirágoztatására.

*

⁴ A továbbiakban a szövegben zárójelben lévő számok e kötet oldalszámjai.

⁵ VAS: *i. m. I.* 739.

⁶ SOMLYÓI TÓTH Tibor: *Diplomácia és emigráció „Kossuthiana”*. Bp. 1985. 141–163.

⁷ VAS: *i. m. I.* 775.

Kossuth próbálkozása, hogy Ausztria-ellenes politika folytatására vegye rá az angol politikusokat, akkor is teljesen reménytelen lett volna, ha Palmerston s a vezető parlamenti személyiségek, mint például Russel, Disraeli, Gladstone megbízható politikust látnak benne s nem tartották volna „leplezetlen Mazzinistának”, az európai rend felforgatására készülő forradalmárnak.⁸ A „balance of power”, az európai hatalmi egyensúly biztosítását a brit kormánypolitikusok csak Ausztria fennmaradásával tudták elképzelni. Ezt Kossuth is jól tudta, s épp e politika tarthatatlanságáról kívánta meggyőzni őket, hol „babonás agyrem”-nek (117.), hol „történelmi abszurditás”-nak, „lehetetlenség”-nek „tökéletes badarság”-nak (262.) minősítve még a „balance of power” kifejezést is, ám érvelésével szándéka ellenére valószínűleg csak megerősíthette a honatyákat álláspontjuk helyességéről.

Kossuth ugyanis bármilyen jól látta az Európa jövőjét fenyegető orosz veszélyt, a megoldást keresve, Magyarországnak az európai politikában múltban és jövőben betöltött-betöltendő szerepét, ráadásul minduntalan Angliával szembeállítva, eltúlozta, s ezáltal elfogadhatatlanná tette irreálisnak látszó álláspontját. Az alternatíva pedig, amit kínált: az Ausztria helyébe lépő kis államokból álló konföderáció, éppen az volt, amit a brit politika elkerülni igyekezett. Írásainak eképpen elfogadhatatlan tartalmához elfogadhatatlanul szerénytelen hangvétel is járult.

Amikor például 1855. április 1-jei cikkében Palmerston osztrákbarát politikáját bírálva, arról igyekezett meggyőzni a közvéleményt hogy „Ausztria Európa biztonságának nemhogy biztosítója, hanem olyan izzó vulkán, melynek létezése is állandó veszélyt jelent Európa békéjére nézve” (118.), s hogy vele szemben Magyarország az, melynek „szabadsága és függetlensége” „Európa jövőendő békéjének és az európai civilizáció biztonságának tényezője” (116. kiemelés: K. J.), utóbbi állítása mellett az angol olvasók büszkeségét többször megsértve érvelt. Kijelentette ugyanis, hogy „Magyarország olyan ország, mely Angliát megelőzve[!] lépett a képviselői kormányzás útjára; olyan ország, mely nemzeti létét már ezer éve fenntartja; olyan ország, melynek az európai függetlenség és a keresztény civilizáció többet köszönhet, mint a föld bármely más nemzetének[!], mert évszázadokon át volt a kereszténység védőbástyája; [. . .] olyan ország, mely napjainkban is oly rettenthetetlen életerőről tett tanúbizonyságot hogy bár készületlenül, segítség nélkül, cserbenhagyottan, egyedül, porig alázta azt az Ausztriát, melytől az angol minisztérium annyira rettegni látszik[!], s melyet [Magyarország] bukott koldusként lökött a cár lábai elé, hogy ott kolduljon védelmet.” (114.)

Miközben a brit hadvezetés tehetetlenségét cikkek sorában bírálta, hevéületében egy esetben mintha arról is elfeledkezett volna, hogy a szabadságharcot

⁸ KABDEBÓ Tamás: „Reception of Kossuth in England and the Magazine Punch in 1851.” = Hungarian Studies, 1985. 230.

Magyarország elvesztette: „Mi szegény, különcködő, gyakorlatiatlan magyarok — mi felállítottunk és elláttunk egy 24 000 főből álló hadsereget, s két birodalom ellen [. . .] harcoltunk”. (135.)

Ahogy nem akart tudomást venni arról, hogy a szabadságharc leverése szükségszerű volt — még 1879-ben is úgy vélekedett, hogy „a kutfő, melyre 49-ben a magyar nemzet óriási erőfeszítésének meghiusulása visszavezethető, az önbizalomban megfogyatkozás volt”,⁹ több esetben szónoki hevületében úgy szakadt el a valóságtól Palmerston politikájának értelmezésében is. A miniszterelnök nyilvánosság előtt tett kijelentését, miszerint „Nagy-Britannia kormánya Európa számára nagy szerencsétlenségnek tekintené, ha Magyarország különválna [were separated] az Osztrák birodalomtól” (113.) többször, bizonyára öntudatlanul megmásítva idézte. Szerinte „a brit kormány Magyarország szabadságát és függetlenségét [freedom and independence] ellenzi” (114.), s Palmerston „egy nemes nemzet szabadságát” minősíti Európa számára nagy szerencsétlenségnek. (115.)

Ettől a félreértelmezéstől azután már könnyen jutott el addig a más forrásból is tájékozódó olvasói számára nyilván elfogadhatatlan állításig, hogy a krími háború során „a Dunai fejedelemségek osztrák kézre játszása — és a szerencsétlen krími hadjárat — nem az Anglia ellensége ellen irányuló stratégiai kominációkban gyökeredzik, hanem abban a vágyban, hogy eltávolítsák a háborút Magyarország határaitól” (115.), továbbá annak kijelentéséig, hogy „a Magyarország szabadságától való igazságtalan és igazolhatatlan irtózás [aversion] az igazi kulcsa annak a rejtélynek, hogy egy bátor angol hadsereg elveszett, hogy milliókat költöttek el hiába.” (Uo.) Azaz az Európa jövőjét veszélyeztető orosz előrenyomulást szerinte az tette lehetővé, hogy Anglia 1849-ben nem akadályozta meg a cári csapatok magyarországi beavatkozását. „Beteljesedtek prófétikus szavaim, hogy a vétség, mely lehetővé tette az orosz ambíciónak, hogy beavatkozzon Magyarország sorsába, felbecsülhetetlen anyagi és véráldozat formájában fog Anglia fejére visszahullani” (293.) — írta még a háború döntő angol–francia katonai győzelme, Szevasztopol bevétele után is. Végül aztán úgy gondolta már, hogy Anglia hadicélja „nem Törökország biztonsága, nem az orosz túlsúly csökkentése, nem a keleti probléma megoldása; hanem a cél Ausztria [. . .], a despotizmus megnövekedett biztonságának biztosítása, az orosz hatalom oly kevés sérelmével, amennyire csak lehetséges.” (211–212., illetve 218.) Agitatív szándékkal tett kijelentéseinek maga esett csapdájába. Elhitte őket.

Az orosz expanziót tehát nem Ausztria, hanem egy konföderáció állíthatja meg. A *Sunday Times*ban 1855. április 1-jén ismertetett konföderáció-terve leplezetlenül Ausztria-ellenes. „Európa békéjének és függetlenségének, mely a hatalmi egyensúlynak egyedül helyes meghatározása, alapvető tényezői azok

⁹ KOSSUTH: *i. m.* XI.

a nemzetek lehetnek, melyek Ausztria gyűlölt uralmának alávetettjeiből független nemzeti létük mások által meg nem szabható politikai jogaiba visszahe-lyezve, egy külföldi beavatkozás ellen azonos érdekből államszövetségre lépnek” (confederated against). (118.) Kossuth republikánus Európájában, mely a „szabadságot mindenkinek, szolidaritást mindenkinek, függetlenséget min- denkinek” (284.) elvére épül majd fel, s melyért egyik lelkes híve, a nagy te- kintélyű agg irodalmár, Walter Savage Landor „páneurópainak” nevezte (374.) — 1855-ben írt újságcikkei szerint Ausztriának nem volt helye.

H. Haraszi Éva a Kossuthtal kapcsolatos, minden bizonnyal hatalmas, má-ig feldolgozatlan anyagból e kötetben jobbára csak olyan írásokat adott köz- re, amelyek védelmükbe veszik, ám ezekből is kiderül a támadások iránya. Akik politikai nézeteit bírálták, „fanaticizmussal” vádolták (347.), úgy vélték, hogy „az európai politikát inkább mikroszkopikus, mint átfogó tekintettel nézi” (249.), s hogy „politikai érdekei igen távoli kapcsolatban” állnak az angolokéi- val. (121.)

Annak ellenére, hogy elismerték idegen létére kiváló angol nyelvtudását, stílusát mégis kifogásolták. A *Sunday Times*től számon kérték, „szerkesztői ke- zek miért nem javították ki stílusának külföldi excentricitásait?” (120.) (A heti- lap mentegetődzéséből kiderül, hogy megpróbálták, de Kossuth nem engedte, hogy hozzányúljanak a szövegéhez.) A szerkesztőség annak beismerésével volt kénytelen abbahagyni cikkeinek közlését, hogy úgy látszik, „házánkfiai jobban szeretik, ha saját ízlésük szerint szólnak hozzájuk, s szíveik zárva vannak a kül- földi tanácsok előtt.” (121.) Mivel konkrét példát Kossuth stílusával kapcsolat- ban az olvasók és szerkesztők sohasem említettek, első pillantásra érthetetlen, mit is kifogásoltak, mi nem volt „saját ízlésük” szerint való. A két hetilapban megjelent cikkeinek figyelmesebb olvasása azonban rávilágít az idegenkedés és elutasítás okára. Nem egyszerűen az idegenszerű stílussal volt a baj. Kossuth az angol külpolitikán túl az angol emberek politikai magatartását, mentalitá- sát, az alkotmányos rendszert, sőt, magát a társadalmi rendet, a kapitalizmust is kritizálta, s mindezt gyakran bántó módon.

Már akkor tisztában volt vele, hogy feddő szavait nem fogadják szívesen, amikor a *Sunday Times* megvált tőle. Az *Atlas*nak írt bemutatkozó cikkében ugyanis leszögezte, hogy bár angol szemszögből ítéli meg az eseményeket, bí- rálatát nem mérsékli a jövőben sem. (122–124.) 1855 végén írt, újságírói tevé- kenységét lezáró cikkéből is az derül ki, hogy maga is tudta, kritikája nem volt hízelgő: „Szigorúak a nézeteim, mert olyan megérlelt elvekből [principles] kö- vetkeznek, melyek nem csapnak be, s melyek sohasem változnak meg, s ennek megfelelően szigorúak voltak a szavaim.” (345.)

Kossuth mindkét fenti cikkében kiemelte, hogy „legjobb meggyőződése” (124.), „elvei” vezérelték, ám éppen ezzel veszítette el olvasói körében népsze- rűségét, „elvhűségével”, pedig általa épp megnyerni akarta őket. Bíráló szavai

mögött eltérő világszemlélet, eltérő elvek húzódtak, s ezek tették kritikáját elfogadhatatlanná, s nem egy esetben bizonyára érthetatlenné.

Kossuth maga utóbb már nem „eltérő” elvekről beszélt. Szerinte — és ez a meggyőződése 1855 során cikkről cikkre erősödött — az angolok elvek nélkül élő emberek. Először csak a politikusokat — köztük elsősorban Palmerstont — s a sajtót vádolta az elvek hiányával (113., 93.). Ekkor az angol népről még csak azt állította, hogy „gyakorlatias jellemű” (practical character) (122.). Amint felismerte, hogy minden igyekezete hiábavaló, egy osztrákellenes külpolitikának sem a kormányt, sem az olvasókat nem sikerül megnyernie, arra az álláspont-ra jutott, hogy „az angolokat nem érdekli ez [Moldva és Havasalföld osztrák megszállása]. Nem törődnek a saját országukkal sem — magukkal sem — ez nyilvánvaló.” (174.) Később már az „angol jellem flegmatikus közömbösségét” (phlegmatic impassivity) ostromozta. (247.)

A Szevasztopol ostromához tanácsot adó Kossuth szavaiból, aki saját múltjával igazolta, hogy joga van a szóláshoz, kiderül mit is értett elveken, bár itt egyes számban használta: „Illetékesnek érzem magam, hogy a hadsereg felállítását illetően véleményt mondjak; több tapasztalatom van ebben, mint bárki földön élő emberfiának; nem állt rendelkezésemre az önök kincstára; nem kecsgettettem senkit anyagi előnyökkel; vesztőhely vagy a száműzetés nyomorúsága s a megcsónkítottaknak a koldusok élete voltak a kilátások, melyeket vereség esetén kínálni tudtam; de magasra emeltem a zászlót, melynek látványa felmelegíti az emberek szívét, úgy álltam ott, *mint egy elv megtestesülése*, melynek hangja [sound] visszhangzik minden tisztességes [uncorrupted] ember szívében [...]” (251. kiemelés: K. J.)

A szövegkörnyezet segítségével definiálható elv, amelyet az angol polgárok-tól számon kért, s melynek hiányát már a fenti körmondatban is kapcsolatba hozta az anyagiassággal, tehát a kapitalista mentalitással, a hazaszeretetét, a hazafiúságát. *Principle* és *patriotism*, elv és hazafiság számára szinonímák. Bizonyíték rá, hogy máshol a hazafiságról állította: „ritka erény Angliában”. (260.) Egy bizonyos Samuel Phillips-nek angol újságírói pályafutása félidejében, 1855 májusában írt magánleveléből látszik, hogy az angolok elveit illetően már ekkor teljes a csalódottsága: „[...] elég bolond voltam hinni, hogy a hazafiság a közönséget olvasásra és elmélkedésre készíti [...]. De nem olvasnak, s még kevesebbet gondolkodnak. [...] Azt is hittem, hogy a közéleti férfiú kötelességét a munkáért kapott kompenzációval egyesítve így fenntarthatom családomat. Hibás számítás volt, Sir. E tekintetben jobb lett volna, ha foltozó vargának állok.” (355.)

A sorok mögött a kapitalizmussal szembeni elégedetlensége is felsejlik. Szerinte, ha mégis van elv, mely Angliában a politikát és az emberek gondolkodásmódját meghatározza, az a hasznosság, célszerűség elve (expediency). Ezt azonban elutasította: „Az elvek, jó és rossz elvek egyaránt, lámpások — ha más nem, legalább a haladástudatot (consciousness of progress) és a követke-

zetességet, állandóságot (consistency) biztosítják. A hasznosság, célszerűség — lidércfény, mely szégyenteljes következtelenségekbe viszi követőit.” (228.)

A hasznosság, célszerűség elutasításával a kapitalista társadalom egyik alapelvét utasította el.

A kereskedelemről Kossuth már angliai újságírói működése kezdetén sem volt jó véleménnyel: „Kereskedő nemzet [az angoloké] — ez a körülmény lehet, hogy morális alapon elítélhető — írta —, bár megvannak az előnyei is,” tette hozzá 1855 februárjában még engedékenyen. (92.) Politikai törekvései teljes kudarc láttán a kapitalizmus rendszere ellen fordult. Az általa „álliberális”-nak nevezett Reform Bill (261.), a választójog kiszélesítésével szerinte nem a nép kapott politikai szabadságot, hanem a tőkésék jutottak privilegizált helyzetbe. Úgy gondolta, a kapitalista szemlélet vezetett a hazafiság megszűnéséhez: „A pénz nem ismer nemzetet, nincs országa, nem ismer hazát. Ezért a tőkésék nem ismerik a hazafiságot, néhány teljesen egyéni kivételtől eltekintve. Nézzenek körül a jelen kritikus helyzet ismeretében, és meg lesznek döbbenve, milyen elpuhult, szolgálai magatartás jellemzi a tőkéséket. Anglia mindenekelőtt a fontok, shillingek, pennyk országa; ezért van az, hogy a hazafiság erénye alig érvényesül [. . .].” (261.)

Kossuth írásainak állandóan visszatérő motívuma az, hogy Angliára pusztulás vár. E nézetét már első, a *Sunday Times*ba írt cikkeiben is kifejtette, egészen pontosan nyolcból négynek a konklúziója ez, de még nem indokolta, miért kell szerinte Angliának elpusztulnia.

Ekkor valószínűleg még csak Ledru-Rollinnek, „közeli, személyes és politikai barátjának” (311.), a londoni francia emigránsok egyik vezetőjének hatásáról lehetett szó. Ledru-Rollin *De la decadence de l'Angleterre* (Anglia hanyatlásáról) címmel 1850-ben Párizsban kiadott könyvét ismernie kellett: „Angleterre est en décadence, Angleterre est menacée de mort” (Anglia hanyatlik, Angliát halál fenyegeti)¹⁰ írta Ledru-Rollin; „L'Angleterre se meurt” (Anglia meghal) írta, s ráadásul angol nyelvű cikkében ugyancsak franciául Kossuth. (102.)

Anglia jövőjét illető konklúziójuk ugyan azonos, kettejük felfogása, gondolatmenetük iránya közt, amint 1855 folyamán az állítás mögé Kossuth kidolgozza saját indoklását, alapvető különbség mutatkozik.

Ledru-Rollin —, akit 1848-as fellépése idején Engels azzal a kijelentésével dicsért, hogy Louis Blanc-nal együtt „kommunisták, anélkül, hogy tudnák”¹¹ — az angol kapitalizálódás következtében nyomorúságos körülmények közé jutott emberek tömegei láttán ítélte halálra Angliát, Kossuth, aki a szociális kérdések iránt kevésbé volt érzékeny, a nemzeti érzés hiánya miatt. Kezdetben nem a társadalmi rendszer tanulmányozása során jutott el arra a következtetésre,

¹⁰ LEDRU-ROLLIN, Alexandre Auguste: *De la decadence de l'Angleterre*. Paris, 1850, Escudier Frères, éd. II. 224.

¹¹ *Karl Marx és Friedrich Engels művei. XXVII.: Levelek 1842–1851*. Bp. 1971. 451.

hogy az országra hanyatlás vár — antikapitalizmusa csak nacionalista meggyőződése nyomán alakul ki —, hanem az angol külpolitikából való kiábrándulása következtében. A krími háborúban Anglia Kossuth minden unszolására sem volt hajlandó Lengyelországon át megtámadni Oroszországot; ezáltal nem tette lehetővé, hogy Lengyelország, Olaszország és Magyarország független államokként szülessenek újjá; Anglia tehát nem volt képes „az emberiség üdvére” (208.) cselekedni; azért nem, mert a politikusokból és a lakosságból hiányzik az egyéb magasztos elvekkel (szabadságszeretet) együtt járó hazafiúi érzelem; Anglia tehát halálra van ítélve.

Ez a már kikristályosodott gondolatmenet felismerhetően végighúzódik 1855. július 7-i cikkében, de nem csupán saját meggyőződésének, hanem az egész világ véleményének beállítva: „Nagy időkben élünk, és nagy volt az alkalom, hogy örök hírnevet szerezhessünk. [Az alkalom = a krími háború] [. . .] ők [az angol politikusok] lilliputi bohózzattá torzították [. . .] Hogyan is remélhettem, hogy az angol nemzetet ily távoli szempontokra fogékonyak találom, amikor sajnos, saját nemzeti balsorsuk [hibás keleti politika] iránt is ily meghökkentően érzéketlenek. Külföldön nagyra becsülték az angol nemzet intelligenciáját, hazafiságát, alkotmányos éberségét és gyakorlatiasságát [. . .] A fellsőbbrendűségéről alkotott nézetek szertefoszlottak [. . .] A világ kénytelen hinni, hogy Anglia megöregedett és gyorsan hanyatlik.” (208–209.)

Végső soron tehát a politikai céljai érvényesítésével kudarcot valló Kossuth az angol külpolitikában saját nacionalista értékrendjének normáit hiába keresve vált antikapitalistává, s jutott el Anglia pusztulásáról a Ledru-Rollinéhoz hasonló meggyőződéséig, akinek kifejezését először valószínűleg csak retorikai fogásként használta. Kossuth a kor „vezéreszméjének” tartotta a nacionalizmust (nationality), (356.), s mivel e vezéreszmét az eltérő fejlődési típusú Angliában nem találta — őszintén kételkedhetett annak jövőjében.

A két londoni emigráns az angol imperializmust is másként ítélte meg.

Ledru-Rollin, miután majdnem hatszáz oldalon keresztül fejtegette, hogy Angliát társadalmi berendezkedésének igazságtalanságai, arisztokrácia és tőke uralmának összefonódása dönti végső romlásba, záró fejezetében az angol példából okulva kijelölte Franciaország felemelkedésének útját. Forradalom tör ki, mely megteremti az általános szavazati jogon alapuló, klérus és nemesség nélküli demokratikus köztársaságot.¹² Franciaország gyarmatai — az angolkéival ellentétben, melyek Nagy-Britannia elnyomó politikája miatt el fognak szakadni — a francia szellemnek hála, boldogan maradnak meg kötelékében, s maguk is a demokratikus fejlődés útjára lépnek.¹³ Ledru-Rollin a francia imperializmusnak engedményt tett ugyan, de nézeteiben továbbra is demokratikus republikanizmusa dominált.

¹² LEDRU-ROLLIN: *l. m. II.* 271.

¹³ LEDRU-ROLLIN: *l. m. II.* 253.

Kossuth elgondolása ezzel szögesen ellentétes. Ledru-Rollinéhez oly hasonló antikapitalista bírálata ellenére, a gondolkodásmódját meghatározó nacionalizmusa következtében a brit imperializmust féltette a pusztulástól. A brit imperializmus érdekében volt antikapitalista. Joggal érezhette tehát sértve magát, amikor azt vetették a szemére, hogy az angol érdekeket nem veszi figyelembe, s e tekintetben joggal hangsúlyozhatta, hogy „Anglia becsületes és pártatlan barátja.” (172.)

Egy cikkében óva intette Nagy-Britanniát, ha nem mér súlyos vereséget a cári Oroszországra, „India, minden hatalma, birtoka és ázsiai túlsúlya, miként ausztráliai, amerikai és földközi-tengeri túlsúlya is, ki fog csúszni a kezei közül.” (155.) Máshol, az osztrákbarátnak tartott politikát hibáztatva írta: „győzni kell, vagy a Brit birodalom darabokra hullik.” (157.) S még világosabban: ha most nem győzik le végérvényesen Oroszországot, akkor arra kényszerítik, hogy maga is ipari országgá váljék. „Ám tegyék, ha ezt akarják” — tette hozzá gúnyosan. (198.)

Nem tudta ellentmondásmentes világnézeté formálni eltérő társadalmi körülmények közt szerzett tapasztalatait: magyar nacionalizmusából fakadóan függetlenséget kívánt Lengyelországnak és az olaszoknak; Anglia iránti lojalitásából következően a gyarmatbirodalom egyes országainak függetlenségét föl sem vetette; Oroszország és Ausztria esetében pedig az egyébként sűrűn a fejlődésre, civilizációra és a nemzetek jogaira, sőt halhatatlanságára (192.) hivatkozó Kossuth ezek pusztulását vélte szükségesnek — mivel nem hitt reformálhatóságukban, a fokozatos fejlődés eszméjében. Nem hihetett abban, hogy a gazdasági fejlődés pozitív hatással lehet a társadalmi értékrendre — máskülönben Oroszország iparosodásának örülnie kellett volna.

Pedig a haladás (progress) szót gyakran használta, de a szövegkörnyezet — „nemzeti jogok, a civilizáció fejlődése” (105.) — arra utal, hogy alatta a nemzeti függetlenség állapotába való eljutást értette.

Szíve mélyén nem hitt az angol társadalom reformok segítségével végbe menő fokozatos fejlődésében sem. Ezt az utat — talán Ledru-Rollin hatására, kinek véleménye szerint a feudalizmus végleges felszámolása helyett a reformok csak részleges változtatásokat eredményeznek¹⁴ — túl lassúnak találta. (154.) Igazi megoldást, mindkettejük véleménye szerint egy forradalom hozhatna csak¹⁵ (154.), de ebben a kérdésben Kossuth nagyon óvatosan fogalmazott, s az emigránsok agitatív politikai tevékenysége ellen forduló közhangulat fel-támadásakor azonnal visszakozott: „ahol nincs elégséges ok a forradalomra”, mivel miként Angliában „a szabad sajtó és az intézményrendszer a haladás

¹⁴ LEDRU-ROLLIN: *i. m.* I. 13. „Une dernière larme du peuple, en effet, et le vase des révolutions déborde. [...] la vieille Angleterre, qui ne veut abdiquer ni la richesse ni l'empire, cherche-t-elle, depuis quelques années, à sauver l'un et l'autre par des modifications partielles, par des lois de détail qui font brèche à quelques monopoles, mais qui laissent entier l'édifice féodal, ses institutions, ses privileges.”

¹⁵ LEDRU-ROLLIN: *i. m.* P II. 271–275.

elégséges eszközei”, ott a „forradalmak nem abszolút szükségesek, következőképpen nem is lehetségesek”. (310.) (Óvatossága mellett a forradalomról alkotott nézetei megváltozásában talán Marx és Engels kritikájának is szerepe lehetett. Ők Mazzinit és Kossuthot azért bírálták, mert a társadalmi fejlődés meghatározó tényezőinek figyelmen kívül hagyásával „parancsra akarnak forradalmat csinálni.”¹⁶)

Ekkor már republikánus lévén — e meggyőződését többször is olvasói tudomására hozta (160., 311.) —, az alkotmányos monarchia államformáját is elvetette, hiszen, mint állította Angliáról, ilyen típusú társadalmakban a politikát nem irányíthatja más, mind „despotikus, dinasztikus megfontolások”. (97.) Sőt kijelentette, hogy Anglia „nem alkotmányos ország”, (186.) mivel túl nagy hatalom összpontosul a kormány és a parlament kezében. Választott hazája iránti udvariasságból (vagy politikai megfontolásokból) mégis megoldást keresett az alkotmányos monarchia működési hibáinak kiküszöbölésére. A megoldást, mely később dunai konföderációs terveinek is egyik sarokköve lesz, a decentralizációban, az önkormányzati rendszer kiépítésében találta meg. Angliának akkor lesz majd oka, hogy intézményeivel dicsekedjék, ha „az emberek a lehető legnagyobb mértékben veszik kézbe saját ügyeik irányítását, ha a kormánynak a lehető legkisebb cselekvési teret hagynak, következésképpen a lehető legkisebb teret, hogy kegyeiket osztogathassák, s rosszat tehessenek; s ha a parlament munkája a közös nemzeti érdekű ügyekre lesz korlátozva [. . .]” (162.)

Miközben a parlamenti rendszer tökéletesítésének módjain töprengett, mindvégig fenntartotta nézetét, hogy Angliára pusztulás vár, s ez kétségesse teszi, vajon hitt-e abban, amit a brit polgároknak ajánlott.

1855. december 15-i *Atlas*-beli írásában a *Times* egyik cikkére reflektált, melynek sorait Törökország háború utáni kilátásairól, a megjelenő tőke hatásáról, a kereskedelem fejlődéséről Kossuth felháborodottan idézte: „>Az emberek nagyon hamar megszokják majd, hogy bármennyire érinti is hazafiságukat és önbecsülésüket, s bármit állítanak is most fajukról és vallásukról, bizonyos, hogy a materiális érdekek végül felülkerekednek az összes többin<.” „Döbbenetes!” (Shocking!) — kommentálta. (336.) „Ahol haszon és kereskedelem nagyobb becsben áll, mint a hazafiság, ott, a látszólagos egészség ellenére rák emésztí a nemzet szívét [. . .]” (Uo.)

Értékrendjében a nemzet iránt érzett szeretet az első helyen állt, a jólét, a gazdagság nem tartozott az elérendő célok közé, különösen nem, mivel úgy vélte, a hazafiság csökkenésével jár együtt.

Meggyőződése szerint a „materializmus orcátlan dogmájá”-tól (336.) vezérelt Angliára szükségszerűen hanyatlás vár, míg a „fejlődő civilizáció tényezőivel” áthatott Törökországra, ha belső problémáit megoldja, „a földi nemze-

¹⁶ VAS: i. m. I. 742.

tek közt dicső hely”. (339.) A fejlődés biztosítéka Kossuth szerint az, hogy „a pénz kedvéért a törökök sohasem voltak és soha nem is lesznek közömbösek a vallás, hazafiság és önbecsülés eszméi iránt”, (337.) valamint, hogy számos más kiváló nemzeti jellemvonásuk mellett „talán minden más népnél” nagyobb tiszteletben tartják a családot. (338.)

Kapitalizmus, azaz rothadás és hanyatlás (rottenness with decay, 336.) vagy hagyományörzéssel, a pozitív értékek, Isten, haza, család megtartása segítségével elkövetkező fejlődés — vonta le tehát az *Atlas*ba írt egyik utolsó cikkében a végkövetkeztetést. Kossuth a hazafiság abszolutizálásával, a társadalmak fő mozgatóerőjévé tételével sajátos paradoxonokhoz jutott. Fejlődés csak ott lehet, ahol a tradíciókat megőrzik, azaz a fejlődés az állandóságban van. Míg ezzel a tisztázatlan tartalmú fejlődéssel nem jár gazdasági fellendülés, a hanyatlással kétségkívül igen. Sőt a gazdasági fejlődés, a főérték, a hazafiság elvesztése miatt maga után vonja a pusztulást. A gazdasági fejlődés tehát egyenlő a hanyatlással.

1855-ben írt cikkeiben minden alkalmat megragadott, hogy felhívja a figyelmet a Habsburg-ház önkényes, szabadságtipró magyarországi politikájára. Így az Ausztria és a Vatikán közt létrejött, a klérus hatalmát növelő konkordátum megkötését követően két terjedelmes írásban ismertette ítélte el azt a témához valószínűleg nem túl sokat értő angol olvasótábor előtt. A katolikus egyháztól leginkább az oktatást féltette: „[a konkordátum következménye], hogy az oktatást az elemi iskolákban egyházi irányítás alá helyezik és a püspököket felhatalmazzák, hogy felügyeljék az ország fiatalágának egyházi nevelését, minden állami és magániskolában, kivétel nélkül. Gondolják el, mi lesz a következménye, ha ez bekövetkezik” (304–305.) — írta, ezzel is vélt osztrákrabarátságukból kiábrándítani igyekezve olvasóit. (Kossuth kiemelése)

Angliai tapasztalatait elsősorban hazája jövője szempontjából igyekezett hasznosítani. Egyre erősödő antikapitalista meggyőződése döntő szerepet játszhatott abban, hogy a chartista *The Democrat and Labour Advocate*-ben megjelent írásában Magyarország jövőjét alapvetően mezőgazdasági országgként képzelte el. A mezőgazdaság fejlesztését Ledru-Rollinhez hasonlóan¹⁷ egyszerűen megoldhatónak gondolta olcsó közlekedési hálózat, szerteágazó öntözési rendszer kiépítésével, az olcsó hitelhez jutás biztosításával. Ám míg Ledru-Rollin azal számolt, hogy az eljövendő francia demokráciában egy nemzeti ellenőrzés alatt álló központi bank irányításával átalakítják a már meglévő tőkén alapuló hitelrendszert, s az új, kollektív hitel (crédit collectif) lesz az alapja ipar, kereskedelem és mezőgazdaság további fejlődésének,¹⁸ Kossuth az iparnak és kereskedelemnek csak alárendelt szerepet szánt, miközben mégis olcsó hitelektől várta a mezőgazdaság felvirágzását. Vagyis azzal, hogy a hitelhez tőke

¹⁷ LEDRU-ROLLIN: *i. m. II.* 239–240.

¹⁸ LEDRU-ROLLIN: *i. m. II.* 239–255.

kell, ahhoz pedig ipar és kereskedelem nélkül belső forrásokból nem juthat az ország, nem számolt.

Követte tehát az illúziót, amit megfelelő gazdasági ismeretek híján a kapitalizálódáshoz késve érkező Magyarországon mások kárán okulni kívánó jóhiszemű kortársai közül oly sokan követtek a múlt században, s azóta is: a szocializmust és kommunizmust, illetve a kapitalizmust egyaránt elvetve egy harmadik út által vélte Magyarországot jövőjét piaci verseny és tőke káros hatása nélkül biztosítani.

Íme Kossuth terve Magyarországot felemelésére a *Democrat and Labour Advocate* 1855. november 17-i számából:

„Magyarországon például a szociális gondok nem olyan nagyok. Miért? Mert az ország meghatározó vonása, hogy szerencsére alapjában véve mezőgazdasági maradt — az ipar és kereskedelem csupán alárendelt kiegészítő elemek. S a mezőgazdaság általában mindig biztosítja a napi betevő falatot; lehet, hogy egy mezőgazdasági munkásnak pénze nincs elég, kenyere mindig van. Nem kell mást tennünk tehát, mint hogy megőrizzük országunknak e vonását, és a magyarországi szociális körülmények sohasem lesznek olyan rosszak, mint Angliában; a milliók napi léte sohasem lesz függővé téve piaci ártóktól és spekulációtól. Az ottani körülményeknek szintén megvannak a sajátos hibái; én nemzetem beleegyezésével megkezdtem orvoslásukat; (örök dicsőségükre) a föld szabaddá tételével, s emberek millióinak bérlők-ből szabad földtulajdonosokká tételével. A nemzeti birtok fölparcellálásával azok közt, akiknek nincsen földjük — olcsó közigazgatással, a lehető legalacsonyabb adóval — nagy csatornákkal, melyek biztosítják az öntözést és olcsó közlekedéssel — folyószabályozás által megnyert hektárok millióival — általános választójogon alapuló jó községi rendszerrel — olcsó hitelek biztosításával, melyek könnyen visszafizethetők; váratlan események bekövetkeztekor a községi hatóságok jóváhagyásával történő cselekvéssel — tűzkár és jégeső, stb. elleni általános biztosítótársasággal — községi gondoskodással a betegekről, öregekről és az árvákról; községi és országos magtárakkal inség idejére (ehhez már hozzáfogtunk), és az ország politikai szerkezetével, mely természetesen tökéletesen demokratikus, az egyenlő jogok, egyenlő kötelességek és az önkormányzatok alapján áll, családban, közösségben, az országban, az államban; ezekkel a dolgokkal azt hiszem, hogy megakadályozhatjuk a szociális gondok megnövekedését hazánkban.” (394–395.)

Korábbi bírálataira, melyek a polgári társadalom értékrendjével egy teljesen ismeretlen értékrendet szegeztek szembe, s ráadásul burkoltan, hiszen az elvek — principles — szó mögöttes jelentéstartalmát Kossuth nem fejtette ki, angol olvasói nem tudták, miként válaszoljanak, mindössze stílusát kritizálták; fenti írása elnyerte legalább a baloldali chartisták elismerését.

Kossuth cikkére, melyet a *Democrat and Labour Advocate* szerkesztőjéhez címzett levélként juttatott el a laphoz, vezércikkkel válaszoltak: „Nem csoda, hogy a bátor magyar nép oly hősiessen harcolt egy ilyen istenhez hasonló [god-like] vezér alatt. *Volt miért harcolniuk*. Vannak, akik azt róják fel Kossuthnak, hogy elutasítja a szocializmust. [. . .] A föld legnagyobb szocialistája sem emelhet kifogást a *Democrat and Labour Advocate* szerkesztőjéhez címzett levélben árnyalt program ellen.” (Eredeti kiemelés, 395–396.)

A neves könyvkiadótulajdonos, Charles Murray is Kossuth írását üdvözlő levéllel fordult a lap szerkesztőjéhez. Mind a vezércikk írója, mind Murray Kossuth tőke- és piaci verseny-ellenességét, antikapitalizmusát értékelte nagyra.

Anglia iránti szigora később, amikor a krími háború befejeződése után már nem volt miért az angol – magyar politikai „érdektalálkozás” felismertetése érdekében agitálnia, enyhült. Egy 1859-es beszédéből, melyet a *Times* bő idézetekkel ismertetett, kitűnik, hogy nem tartotta többé pusztulásba rohanó országnak. Elfogadta a társadalmi reformok útján végbemenő fejlődés eszméjét (legalábbis e beszédében, s legalábbis ami Nagy-Britanniát illeti). Javult a véleménye a „brit nemzeti jellemről”: a sikeres gyarmatosítást elsősorban az angolok individualizmusának tulajdonította. (Egyébként az individualizmust, mivel ellentétes a nacionalizmussal, mely a köz érdekét az egyéné fölé helyezi, elvetette. (358.) Szerinte az angol kolonizáció a franciákéval ellentétben azért lehetett sikeres, mert „a gyarmatosítást a Gondviselés [!] a tömegekben összegyűlő individuális energiára bízta”, s gyarmataikat az angolok „magánvállalkozásokkal —individuális energiájukkal szerezték.” (359–360.) Amennyiben a nacionalista szemszögből pozitívnak ítélt imperialista hódítást segítette elő, a kapitalista értékrend eme alkotóelemét Kossuth ekkor hajlandó volt elfogadni.

1855-ben azonban még nem volt ilyen engedékeny, s újságíróként elszenvedett kudarca, elfogadhatatlan politikai célkitűzése és az angolokétól eltérő világszemlélete mellett nem kis részben az angol polgárokat lekicsinylő, néha már-már becsmérő sorainak volt köszönhető.

Utolsó *Atlas*-ba írt cikkében mentegetődzve szögezte le: „A meztelen igazság önmagában többnyire kellemetlen. Ha én mondtam ki, néha keserű ízt kapott a száműzött lelkének [többnyire így, vagy „száműzött hazafi”-nak nevezte magát] komor kedvétől. [. . .] Következésképpen most, hogy istenhozzádot mondok az *Atlas*-nak és olvasóinak, nem ringatom magam abba az illúzióba, hogy kellemes társaságuk voltam; de meggyőződésem, hogy bár kellemes nem voltam, az igazat mondtam.” (345.) A *Sunday Times* Kossuth angliai újságírói tevékenységét áttekintő 1856. január 6-i cikkében kudarcnak minősítette működését. Felróták, hogy saját sikertelenségéért az angol emberek jellemében kereste a hibát, s tévesnek ítélték újságírói koncepcióját is. Kossuth, még a *Sunday Times*-tól az *Atlas*-hoz kerülvén, azzal védte álláspontját az őt ért kritikával szemben, hogy távolról, madártávlatból nézi az angol politikai eseményeket. (123.) A *Sunday Times* éppen ebben látta a legfőbb hibát. „Az angol újságírónak az a dolga, hogy a jelenről a jelennek írjon”, s ne pedig a jövőre tekintő homályos esszéket. Idézték Kossuthot: „>Némi elégedettséggel néz vissza különös életének e különös epizódjára< — azaz újságíróskodására, de beismeri, >azzal nem dicsekedhet, hogy közvetlen hasznára lett volna, akár az ügynek, melyhez vallásos hittel kötődik, akár saját magának<. [. . .] s ha az újságíró hatását a jövőre nézve, kivéve a jelen igénybevételével, chimerának tekintjük, amint valóban annak tekintjük, be kell vallanunk, hogy soha hasonlóan gyászos beismerése nem volt még idő és tehetség ily haszontalan felhasználásának.” (350.)

Kossuth 1955. évi angliai újságcikkeiben megmutatkoznak gondolkodásának ellentmondásos elemei: kiállt a népek függetlenségéért, miközben az imperia-

lizmus híve volt; úgy helyeselte a brit imperializmust, hogy közben antikapitalista nézeteket vallott; olyan fejlődést képzelt, mely az értékek állandóságán alapul, s olyan gazdasági fejlődést, melyhez nincs szükség tőkére.

Bár nézeteit igyekezett a politikai helyzetnek megfelelően rugalmasan változtatni, gondolkodásmódja alapvetően statikus volt, meghatározó értéke, mérceje London világvárosi forgatagában is a magyar nacionalizmus maradt.

KÁDÁR, JUDIT

Louis Kossuth's articles in two British weeklies

In 1855 Kossuth, the famous Hungarian refugee who had already been living in London since 1852 became a regular contributor to two British weeklies, *The Sunday Times* and *The Atlas*.

He decided to write articles with the intention of winning British public over to his side. In his articles Kossuth sharply criticised British foreign policy because he was convinced that England followed a defective (in his opinion pro-Austrian) policy in the Crimean War, that he considered to be harmful to Britain's own interests as well as to the interests of European democracy and the future independence of Hungary.

He cherished the hope that with the support of his readers he might persuade the Foreign Office to change its policy.

Although the majority of his sixty-six articles primarily deals with British foreign policy, this essay is not concerned with the issue of the Crimean War. Analyzing Kossuth's references to Hungary in these articles, the paper attempts to reconstruct his main ideas on the future of Hungary at that time and some elements of his worldview in general. It aims at finding out to what extent his different way of thinking had a bearing on his obvious failure as an English journalist, in spite of the fine reputation he had formerly acquired as a patriot and a „martyr of liberty”.